

# Stanisław Bujas

---

## Działalność Rady Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa w latach 1961-66

---

Ochrona Zabytków 20/3 (78), 3-19

---

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

## DZIAŁALNOŚĆ RADY OCHRONY POMNIKÓW WALKI I MĘCZEŃSTWA W LATACH 1961—66

### STRUKTURA ORGANIZACYJNA, KIERUNKI I FORMY DZIAŁANIA

Powstały po tragicznych latach ostatniej wojny spontaniczny ruch uczczenia pamięci tych, co zginęli na polach bitew i w miejscach zagłady, wywołał konieczność koordynacji poczynań w tej dziedzinie, wytyczania kierunków i kolejności działania oraz oceny i selekcji różnorodnych form upamiętnienia.

Rozwiązaniem tego problemu zajął się najwyższy organ władzy ludowej — Sejm PRL, który ustawą z dnia 2 lipca 1947 r. powołał w tym celu Radę Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa (Dz. U. Nr 52, poz. 26). Wchodzi do niej przedstawiciele naczelnych organów administracji państwowej i partii politycznych, organizacji społecznych i zawodowych zainteresowanych problematyką upamiętnienia oraz wybitne osobistości ze świata nauki, literatury i sztuki. Uprawnienia Rady określają artykuły 1 i 2 wymienionej ustawy w sposób następujący:

— „koordynowanie działalności władz, organizacji i instytucji społecznych w zakresie upamiętnienia walki i męczeństwa narodu polskiego i innych narodów...”

— „Rada... jest organem opiniodawczym i doradczym w zakresie wszelkich zagadnień upamiętnienia walki i męczeństwa narodów.” Do niej „należy ustalanie ogólnych wytycznych” w tej dziedzinie. Rada Ochrony, powoływana przez Ministra Kultury i Sztuki w porozumieniu z zainteresowanymi władzami, działa w kadencjach dwuletnich.

W pierwszym okresie swej działalności, trwającym od r. 1948 do r. 1960 (z przerwą w latach 1951—57), Rada nie zdołała wykorzystać w pełni swoich uprawnień i rozwiązać w sposób powszechny i trwałe zadań ochrony miejsc pamięci narodowej. Złożyły się na to w pewnym stopniu przyczyny subiektywne, w głów-

nej zaś mierze niedostaki obiektywne — m.in. brak własnych ogniw organizacyjno-wykonawczych w terenie.

Radykalna zmiana nastąpiła z chwilą powołania w dniu 8 listopada 1960 r. Rady Ochrony pod przewodnictwem szefa Urzędu Rady Ministrów, ministra Janusza Wieczorka. Rada licząca wówczas 43 członków ukonstytuowała się w ten sposób, iż wybrała 12-osobowe Prezydium jako swój organ wykonawczy oraz powołała 4 komisje fachowe: Historyczną, Propagandową, Konserwatorską i Plastyczną. Przewodniczący wszystkich komisji weszli w skład Prezydium. — Obecnie Komisje Konserwatorska i Plastyczna połączyły się w jedną Konserwatorsko-Plastyczną, a ponadto powstała nowa Komisja Opieki i Patronatów nad Miejscami Pamięci Narodowej. Rada dysponuje urzędującym stale dwuosobowym sekretariatem. Budżet jej wchodzi w skład budżetu Ministerstwa Kultury i Sztuki.

Z inicjatywy Przewodniczącego nowa Rada rozpoczęła pracę od gruntownej analizy stanu istniejącego w owym czasie w dziedzinie ochrony miejsc walki i męczeństwa, a zarazem od nakreślenia perspektyw i możliwości skutecznego na tym polu działania. W wyniku analizy okazało się, że w zasadzie cały zespół zadań rozumianych pod pojęciem „ochrona miejsc pamięci narodowej” trzeba wykonać od samych podstaw. Stwierdzono, że nigdzie nie ma pełnego rozeznania co do ilości i stanu miejsc pamiątkowych; wobec tego postanowiono przeprowadzić szczegółową ewidencję i weryfikację wszystkich tego rodzaju obiektów.

Akcja upamiętniania na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych prawie zanikła, choć większość miejsc walki i męczeństwa czekała jeszcze na jakiegokolwiek uczczenie; zdecydowano zatem zainicjować i rozwinąć jak najszerszej prace upamiętniające tak, aby objąć nimi możliwie wszystkie obiekty w kraju. Miejsca pamięci narodowej były przeważnie pozba-





1. Międzynarodowy pomnik ofiar faszyzmu w Oświęcimiu-Brzezince wg włosko-polskiego projektu P. Cascelli, J. Jarnuszkiewicza, J. Pałki i G. Simonciniego (fot. A. Marczak)

1. Monument commémoratif international des victimes du fascisme à Oświęcim-Brzezinka, d'après le projet polono-italien. Auteurs du projet: P. Cascelli, J. Jarnuszkiewicz, J. Pałka, A. Simoncini

wione opieki i zaniedbane; powzięto więc uchwałę o zorganizowaniu stałych patronatów społecznych dla każdego pamiątkowego obiektu.

Wielkie wartości ideowo-polityczne i wychowawcze, zawarte w bohaterskich dziejach ruchu oporu i w gehennie milionów ofiar hitlerowskiego ludobójstwa, nie były dotychczas wykorzystane; postanowiono zatem wszelkimi sposobami szerzyć znajomość walk i cierpień narodu polskiego i innych narodów w latach okupacji — zwłaszcza wśród młodzieży.

Realizacja czterech wspomnianych kierunków ochrony miejsc pamięci narodowej — to jest ich ewidencji, upamiętnienia, stałej opieki i popularyzacji — była w skali kraju zadaniem z pewnością niełatwym i wymagała wielkiej mobilizacji sił i środków — w pierwszym rzędzie społecznych. Mając to na uwadze, Rada

Ochrony nawiązała ścisłą łączność i współpracę z organizacjami zainteresowanymi programem jej działania, a więc ze ZBoWiD-em, ZHP, LOK, PCK, ZNP, ZMS, ZMW, TWP, PTTK i innymi. Równocześnie Rada zapewniła sobie pomoc władz administracyjnych oraz weszła w stały kontakt z prasą, radiem i telewizją.

Jeszcze donioślejszym posunięciem nowej Rady, zainicjowanym przez jej Przewodniczącego, było zorganizowanie w początkach 1961 r. wojewódzkich komitetów obywatelskich ochrony pomników walki i męczeństwa, następnie zaś ich odpowiedników — komitetów powiatowych, a nawet w miarę potrzeby komitetów miejskich i gromadzkich. Na czele komitetów stanęli przewodniczący prezydium odpowiedzialnych rad narodowych lub ich zastępcy, zaś w ich skład weszli kierownicy miejscowych in-





2. Pomnik w Oświęcimiu-Brzezince (fragment) (fot. A. Kaczkowski)

2. Monument commémoratif d'Oświęcim-Brzezinka. Fragment



stancji ZBoWiD-owskich, związkowych, oświatowych, organizacji młodzieżowych, wojska i in. Kolektyw ten, spełniający funkcje prezydium Komitetu, powoływał z reguły trzy komisje (zwłaszcza na szczeblu wojewódzkim): historyczną, propagandową oraz opieki nad miejscami walki i męczeństwa. Na członków komisji zapraszano miejscowych działaczy społecznych, naukowców, publicystów itp. Sekretariat i sprawy administracyjne komitetów prowadzą wydziały kultury prezydium RN i czynią to na ogół dobrze.

W ten sposób cały kraj został objęty siecią terenowych ogniw Rady, powiązanych z miejscowym społeczeństwem oraz mających duże możliwości działania. Prezydium Rady Ochrony włożyło sporo wysiłku zarówno w organizację komitetów terenowych, jak i w przygotowanie wraz z nimi mobilizujących programów i metod działania. Zakres zadań komitetów pokrywał się oczywiście z zakresem samej Rady i zmierzał do identycznych celów — z tą tylko różnicą, że realizowany był na obszarze określonej jednostki administracyjnej.

Przypomnijmy, że program działania obejmował:

- opracowanie pełnej ewidencji miejsc walki i męczeństwa oraz ich weryfikację,
- uporządkowanie i upamiętnienie wymienionych miejsc
- zorganizowanie dla każdego z nich stałej opieki społecznej
- wszechstronne propagowanie idei ochrony obiektów pamięci narodowej.

Zalecane komitetom metody pracy zostały wcześniej wypróbowane w praktycznej działalności Rady; ich niewzruszalną zasadą było planowanie prac oraz kontrola wykonania.

W działalności Rady i jej komisji, a także komitetów terenowych obowiązuje niepisane prawo, że projekty planów pracy (rocznych lub półrocznych) analizuje się w odpowiednich kolektywach bardzo dokładnie pod względem celowości i realności. Z kolei wykonanie uchwalonego planu jest z reguły ścisłe i terminowe, a za realizację każdej pozycji ponosi odpowiedzialność wyznaczony zespół lub osoba.

Prezydium Rady zaprasza kolejno na swoje posiedzenia, organizowane przeciętnie 2 razy w miesiącu, wojewódzkie komitety ochrony oraz instancje współpracujące i omawia z nimi realizację głównych zadań, dzieli się doświadczeniami, ustala wytyczne do dalszej działalności itp. Spotkania z poszczególnymi komitetami odbywają się przeciętnie raz do roku. Oprócz tego przedstawiciele Rady uczestniczą w plenarnych zebraniach wojewódzkich komitetów oraz służą im stale fachową pomocą i radą we wszystkich ważniejszych poczynaniach.

Wykonanie podstawowych zadań ochrony pomnikowych obiektów zostało oparte w pierwszym rzędzie na aktywności i ofiarności społeczeństwa. Siłami społecznymi przeprowadza się ewidencję i weryfikację miejsc walki i męczeństwa, wykonuje przy nich prace porządkowe, dzięki obywatelskiej ofiarności upamiętnia się je, otacza stałą opieką oraz prowadzi działalność popularyzatorską. Odwoływanie się do aktywności i ofiarności na rzecz ochrony narodowych pamiątek nigdy nie zawodziło, są to bowiem sprawy bliskie sercu każdego Polaka. Jeżeli niektóre zamierzenia — zwłaszcza w dziedzinie upamiętnienia — przerastały siły i środki miejscowe, Rada śpieszyła zawsze z pomocą organizacyjną i materialną.

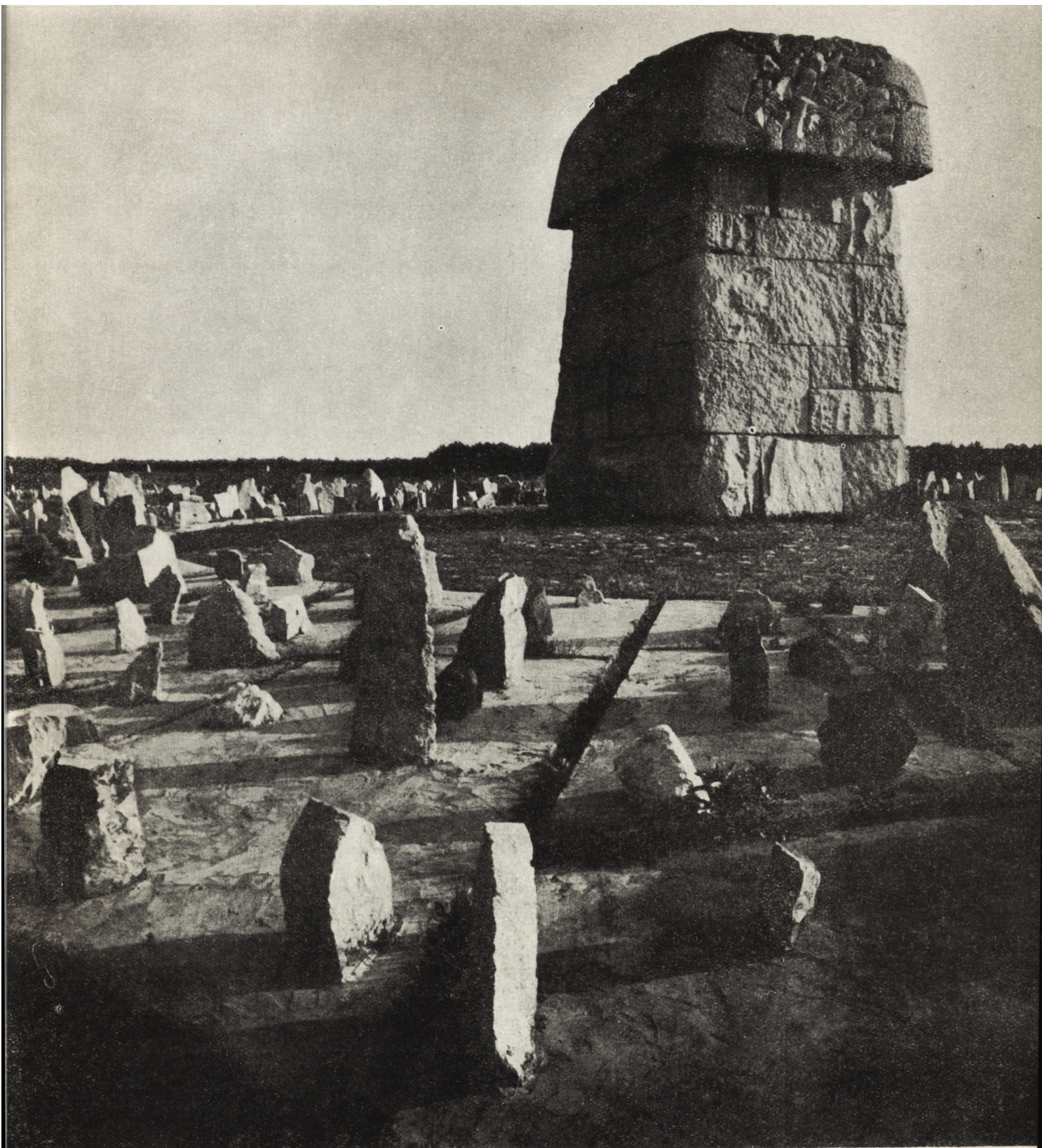
Opisane sposoby działania — a więc jasne określanie zadań, zabezpieczanie sił i środków oraz racjonalny system wykonania — dały ten efekt, że Rada w ciągu kilku lat nie tylko odrobiła dawne zamiedbania, ale nadto zapisała na swym koncie szereg imponujących osiągnięć w dziele ochrony miejsc pamięci narodowej. Oto ich skrótowy przegląd.

#### EWIDENCJA I WERYFIKACJA MIEJSC WALKI I MĘCZENSTWA

Pragnąc złożyć hołd bojownikom i męczennikom, którzy życie oddali za wyzwolenie narodu i społeczne, za wolność, pokój i rozkwit ojczyzny — trzeba było w pierwszym rzędzie znać dokładnie miejsca ich walk i martyrologii. W związku z tym Rada uznała za najpilniejsze ze swych zadań opracowanie pełnej, historycznie ścisłej ewidencji miejsc pomnikowych — bowiem źródłowa znajomość liczby i aktualnego stanu obiektów była nieodzowną bazą dla wszystkich innych kierunków ochrony.

Wykonanie tak poważnej i odpowiedzialnej pracy Rada powierzyła nowo zorganizowanym komitetom obywatelskim, z którymi ściśle współdziałały miejscowe instancje ZBoWiD-u. Jako pierwsza pomoc posłużyły karty z centralnej ewidencji ZBoWiD-u (miestety niepełnej), które rozesłano do województw i powiatów. Równocześnie otrzymały one instrukcję zalecającą zebranie następujących informacji o każdym pomnikowym miejscu: adres, opis pamiętnego zdarzenia, opis miejsca i stanu jego zachowania zilustrowany szkicem lub fotografią; do tego należało dołączyć odpowiednie dane źródłowe, jak dokumenty archiwalne, zdjęcia, relacje, wspomnienia oraz ewentualną bibliografię. Zebrane materiały dokumentacyjne były następnie weryfikowane przez komisje historyczne komitetów obywatelskich, konsultowane z referatami historii partii i w ostatecznej instancji zatwierdzane przez Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Tak ścisłą weryfikację uznano za konieczną zarówno ze względu na zasadę





3. Mauzoleum męczenników Treblinka wg projektu F. Duszenki i A. Haupta (fot. A. Kaczowski)

3. Mausolée à la mémoire des martyrs de Treblinka — d'après le projet de F. Duszenko et de A. Haupt





4. Pomnik męczenników Płaszowa wg projektu R. Szczepczyńskiego i W. Cęckiewicza (fot. A. Kaczkowski)  
4. Monument commémoratif de Płaszow d'après le projet de R. Szczepczyński et de W. Cęckiewicz

historycznej prawdy, jak i w celu skorygowania ewentualnych niedokładności (np. w liczbach zgładzonych ofiar), zdarzających się niekiedy nawet w publikacjach. Sprawdzone w ten sposób dane zostały wpisane do jednolitych kart ewidencyjnych — każdy obiekt na osobnej karcie. Wykonany zazwyczaj w 3—4 egzemplarzach komplet ewidencyjny wraz z zebraną ikonografią i dokumentami stał się wojewódzką kartoteką miejsc walki i męczeństwa, spełniającą rolę bazy źródłowej zarówno dla racjonalnego planowania prac porządkowych i upamiętniających, jak i dla wszelkiego rodzaju opracowań naukowych, publicystycznych i propagandowych w tej dziedzinie.

Technicznymi organizatorami prac ewidencyjnych oraz wykonawcami kartotek były z reguły wojewódzkie wydziały kultury, a w szczególności służba konserwatorska.

Przeprowadzenie przy pomocy sił społecznych akcji ewidencyjnej — a więc zebranie danych, po które często trzeba było udawać się na opisywane miejsce, przygotowanie dokumentacji, zweryfikowanie materiałów i wreszcie wypełnienie kart — wszystko to kosztowało wykonawców niemało trudu i odbywało się przy stałej mobilizacji ze strony Rady. W rezultacie w ciągu 2—3 lat kartoteki ewidencyjne były gotowe na ogół we wszyst-





5. Mauzoleum męczenników Stutthofu (budowa na ukończeniu), model wg projektu W. Totkina (fot. Z. Kosycarz)  
 5. Mausolée des martyrs de Stutthof (travaux de construction tirant à leurs fins) — modèle d'après le projet de W. Tolkin

kich województwach. Wykazały one wówczas w całym kraju około 14.000 pamiątkowych miejsc walki i męczeństwa — lecz jak dowiodła praktyka, liczba ta nie była ostateczna, wciąż bowiem napływają meldunki o dalszych odkryciach śladów hitlerowskich zbrodni.

Pamiętną akcją, która znacznie powiększyła liczbę objętych ewidencją miejsc walki i męczeństwa, był zorganizowany przez Radę Ochrony i Gł. Kwaterę ZHP w końcu kwietnia 1965 r. ogólnopolski alert harcerski. Osiemset tysięcy chłopców i dziewcząt odwiedziło wówczas znane w okolicy obiekty pamiątkowe, a ponadto korzystając z informacji osób starszych odkryło wiele miejsc nie objętych ewidencją lub zapomnianych, uporządkowało je i otoczyło opieką. Po zweryfikowaniu harcerskich meldunków komitety obywatelskie wciągnęły ujawnione obiekty do ewidencji oraz zajęły się ich upamiętnieniem i ochroną.

Wziąwszy pod uwagę rezultaty ewidencji, wzbogaconej przez harcerzy oraz nieustający ciąg nowych odkryć, ocenia się dzisiaj ilość istniejących w Polsce miejsc walki i męczeństwa na około 20.000.

#### UPAMIĘTNIANIE MIEJSC WALKI I MARTYROLOGII

W celu należytego uczczenia miejsc uświęconych walką i męczeństwem narodu polskiego i innych narodów, Rada Ochrony postanowiła doprowadzić po pierwsze do starannego uporządkowania wszystkich tego rodzaju obiektów, po wtóre zaś do planowego upamiętnienia tych spośród nich, które zakwalifikuje opinia społeczna.

Rada i jej terenowe komitety opiekują się również cmentarzami i mogiłami wojennymi, a ponadto badaniem i uczczeniem „cywilnego” ruchu oporu przeciw okupantom — jak sabotaże, tajne nauczanie, podziemna twórczość i życie kulturalne.

Dzięki organizatorskiej roli komitetów obywatelskich i terenowych instancji ZBoWiD zakłady pracy, młodzież, wojsko, szkoły, stowarzyszenia itd. przeprowadzają okresowe porządki i ukwiecanie obiektów — przede wszystkim w kwietniu jako Miesiącu Pamięci oraz przed listopadowym Świętem Zmarłych. To

samo czynią — i to w sposób ciągły — społecznemu opiekunowie miejsc, o których będzie jeszcze mowa.

Problemem bez porównania trudniejszym, niż akcje porządkowe, były przedsięwzięcia w dziedzinie upamiętniania miejsc walki i męczeństwa. Rada Ochrony potrafiła jednak zmobilizować i na tym polu pomoc władz i całego społeczeństwa, a ponadto tak konsekwentnie i elastycznie kierować wykonaniem zadań, że zasadnicze cele tej wielkiej kampanii zostały w ciągu kilku lat osiągnięte. Upamiętnieniem większych obiektów Rada opiekowała się bezpośrednio — począwszy od zatwierdzania przedstawionych przez inwestorów projektów i planów, poprzez pomoc w uzyskaniu kredytów i deficytowych materiałów, mobilizowanie wykonawców, aż do uroczystego odsłonięcia monumentu.

Na pierwszy plan Rada wysunęła uporządkowanie i upamiętnienie wielkich obozów zagłady w Oświęcimiu - Brzezince, Majdanku, Sztutowie, Rogoźnicy, Treblince, Płaszowie, Chełmnie nad Nerem, Zabikowie, Bełżcu i Sobiborze, a ponadto uczczenie martyrologii jeńców wojennych w Żaganiu, Łambinowicach i in.

Jeśli chodzi o upamiętnienie obozów zagłady, ustalono zasadę podkreślenia w tych obiektach surowej powagi cmentarzysk oraz zabezpieczenia i eksponowania wszelkich zachowanych budynków i urządzeń obozowych, jak komory gazowe, krematoria, baraki więziarskie, ogrodzenia z drutu kolczastego itp. Inne zasady trzeba było stosować w tych przypadkach, kiedy hitlerowscy ludobójcy zniszczyli wszelkie urządzenia obozowe dla zatarcia śladów swoich zbrodni; tutaj z konieczności ograniczano się do uporządkowania terenu obozowego i upamiętnienia go jako cmentarzyska oraz uczczenia pomnikiem.

Krótki przegląd dokonań zobrazuje charakter i skalę upamiętnień realizowanych pod bezpośrednią opieką Rady.

Rada zatwierdziła w r. 1961 generalny plan uporządkowania terenów oraz przeprowadzenia remontu i konserwacji obiektów poobozowych w Oświęcimiu - Brzezince kosztem ponad 40 mln zł. Całość planowanych robót wraz z budową ośrodka obsługi turystycznej została ukończona w początkach r. 1967. — Niezależnie od tego na wniosek Rady przebudowano w r. 1964 dworzec kolejowy w Oświęcimiu, ulicę prowadzącą do obozu oraz drogę na Brzezinkę. W końcu 1964 r. Rada przejęła od Międzynarodowego Komitetu Oświęcimskiego zadanie zbudowania w Oświęcimiu-Brzezince pomnika ku czci ofiar tego obozu. Realizację wielkiego monumentu, którego autorami są plastycy polscy i włoscy (Cascella, Jarnuszkiewicz, Pałka i Simoncini) ukończono w grudniu 1966 r.

W połowie 1961 r. Rada skorygowała i zatwierdziła plan uporządkowania terenów i konserwacji obiektów poobozowych oraz projekt nowej ekspozycji muzealnej na Majdanku. Pod jej opieką prace przeprowadzono w szybkim tempie i już we wrześniu 1962 r. Premier Józef Cyrankiewicz w czasie wielkiej manifestacji dokonał otwarcia wzorowo upamiętnionego, a politycznie ważnego obiektu.

W podobny sposób Rada zajęła się zorganizowaniem Muzeum oraz uporządkowaniem i upamiętnieniem b. obozu zagłady w Sztutowie; obecnie kończy się tam budowę wielkiego pomnika-mauzoleum.

W r. 1965 z inicjatywy Rady zostało utworzone w b. obozie jenieckim w Łambinowicach, czynnym już w czasach bismarckowskich — Muzeum Martyrologii Jeńców Wojennych. Masowe mogiły ofiar oraz ekspozycja dokumentów stanowią wymowne oskarżenie zbrodni Wehrmachtu.

Warto podkreślić, że Rada Ochrony interesuje się stale działalnością muzeów poobozowych i przynajmniej dwa razy w roku analizuje na swych posiedzeniach pracę i rozwój każdego z nich.

W odmienny sposób Rada organizowała upamiętnianie obiektów nie muzealnych — takich jak Treblinka, Płaszów, Chełmno n/Nerem i in., które nie posiadały na miejscu opiekunów i administratorów. W tych przypadkach rolę inwestora pełniły wojewódzkie komitety obywatelskie przy pomocy fachowych organów prezydów rad narodowych.

Projekty pomników ku czci ofiar wymienionych obozów, uzyskiwane zazwyczaj w wyniku konkursów — oraz plany uporządkowania terenów (kwatery z prochami ofiar i przejścia wewnętrzne, zieleń, drogi dojazdowe itp.) rozpatrywała i zatwierdzała Rada Ochrony.

Niezbędne koszty upamiętnień znajdowały pokrycie w dotacjach centralnych, kredytach rad narodowych, SFOS-u i organizacji społecznych, a także w zbiórkach pieniężnych inicjowanych przez Radę. Roboty niefachowe były realizowane w znacznej mierze przy pomocy czynów społecznych; prace fachowe wykonywały społecznie przedsiębiorstwa.

Jednym z największych przedsięwzięć tego rodzaju było upamiętnienie (według konkursowego projektu profesorów Duszenki i Haupta z Sopotu) wielkiego obozu zagłady w Treblince wraz z sąsiednim obozem karnej pracy. Zarówno plastyczne formy upamiętnienia terenów tego wielkiego cmentarzyska, kryjącego prochy 800.000 spalonych ofiar, jak i centralny monument — sprawiają głębokie wrażenie. Koszt budowy pokryto z funduszków spo-



lecznych, których zbiórkę zorganizowała Rada Ochrony przy pomocy Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce. Całości przedsięwzięcia patronował Honorowy Komitet Budowy Pomnika w Treblince pod przewodnictwem rektora UW, prof. St. Turskiego. Odsłonięcie monumentalnego obiektu przez tow. Zenona Kliszkę odbyło się w dniu 10 maja 1964 r. w obecności 50.000 uczestników manifestacji z kraju i zagranicy.

W obozie Chełmno nad Nerem, ukrytym w lasach tak jak wszystkie inne obozy zagłady, zginęło z rąk hitlerowskich zbrodniarzy około 360.000 ofiar z Polski i innych krajów Europy, w tym również dzieci z czeskich Lidic. Upamiętnienie tego cmentarzyska i budowę wielkiego pomnika - mauzoleum według projektu Buszkiewicza i Stasińskiego, przeprowadził Wielkopolski Komitet Obywatelski przy wydatnej pomocy Rady Ochrony. Odsłonięcia dokonał w październiku 1964 r. minister J. Wieczorek przy udziale 50.000 manifestantów.

Teren obozu koncentracyjnego w Krakowie-Plaszowie, w którym zginęło około 80.000 ofiar, został uporządkowany staraniem Miejskiego Komitetu Obywatelskiego oraz upamiętniony pomnikiem zaprojektowanym przez Szczypczyńskiego i Cęckiewicza. Manifestacyjne odsłonięcie tego mauzoleum przez ministra J. Wieczorka nastąpiło w dniu 3 września 1964 r. w obecności m.in. wielu uczonych z kraju i zagranicy, uczestniczących w obchodach 600-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W sposób godny pamięci setek tysięcy pomordowanych ofiar zostały również uporządkowane i uczczone pomnikami tereny obozów zagłady w Bełżcu (odsłonięcie w 1964 r.) i Sobiborze (odsłonięcie w r. 1965) — położone w woj. lubelskim. W pracach przy upamiętnianiu tych miejsc ludobójstwa udzielił wydatnej pomocy m.in. resort leśnictwa oraz jego służba terenowa, która przejęła stałą opiekę społeczną nad wymienionymi obiektami.

W kręgu zainteresowań Rady Ochrony i jej komitetów znajduje się także uczczenie oraz eksponowanie b. gestapowskich więzień i katowni. Dla przykładu można przytoczyć upamiętnienie i udostępnienie zwiedzającym Pawiaka i Al. Szucha w Warszawie, Fortu VII w Poznaniu i ul. Pomorskiej w Krakowie; w Rotundzie zamojskiej prace konserwatorskie i upamiętniające są na ukończeniu.

Drugim obok martyrologii wielkim działem upamiętnień, organizowanych przez Radę Ochrony, były miejsca bitew i czynów zbrojnych narodu walczącego z hitlerowskim najeźdźcą. Spośród dużej liczby tego rodzaju obiektów należy wymienić przynajmniej kilka najbardziej znanych.



6. Przewodniczący Rady Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa, minister Janusz Wieczorek w czasie nadawania dyplomów za opiekę nad miejscami pamięci narodowej (fot. E. Niesiorowski)

6. Le Ministre Janusz Wieczorek, Président du Conseil pour la Protection des Monuments érigés à la mémoire des luttes et du martyre, en train de distribuer les diplômes octroyés pour la protection des lieux de souvenirs historiques nationaux

Pragnąc upamiętnić powrót Polski nad pomorskie brzegi Bałtyku — czego symbolem po zdobyciu w krwawych bojach Kołobrzegu stał się złoty pierścień, rzucony tu w fale morza przez naszych żołnierzy w dniu 18 marca 1945 r. — zbudowano w tym mieście pod egidą Rady Ochrony monumentalny, o śmiałych liniach pomnik „Zaślubin Polski z morzem”, zaprojektowany przez St. Michela i W. Tołkina. Manifestacyjne odsłonięcie tego monumentu odbyło się w r. 1963.

Ogromnym przedsięwzięciem stało się upamiętnienie Westerplatte, podjęte przez Radę dla uczczenia bohaterskiej obrony tego skrawka polskiej ziemi w r. 1939 oraz walk Polaków na morzach i oceanach w czasie II wojny światowej i zwycięskiego powrotu Polski nad Bałtyk. Ażeby zdobyć jak najlepszy projekt pomnika i koncepcję urządzenia terenów Westerplatte, ogłoszono ogólnopolski konkurs, którego zwycięzcami zostali autorzy mauzoleum w Treblince — profesorowie Duszenko i Haupt.

Poważna część robót na Westerplatte — w tym wielkie prace ziemne — została wykonana w czynie społecznym. Koszty robót budowlano-montażowych przy pomniku oraz przedsięwzięć towarzyszących (drogi dojazdowe itp.) zostały pokryte ze składek społeczeństwa i z dotacji przyznanych przez Radę Ochrony i SFOS. Uroczyste odsłonięcie imponującego monumentu nastąpiło w dniu 9 października 1966 r. w ramach ogólnopolskich obchodów 1000-lecia Państwa Polskiego.

Wyjątkowo obszernym programem odznacza się realizowane od 2 lat upamiętnienie sławnych walk I Armii WP o Wał Pomorski w lutym—marcu 1945 r. Kompleksowość tego zadania polega na tym, że na obszarze kilku powiatów woj. koszalińskiego (Złotów, Wałcz, Szczecinek i in.) upamiętnia się od r. 1965 miejsca większych walk i stanowiska dowodzenia za pomocą pomników i głazów, na których są wyryte napisy informacyjne, a ponadto przygotowuje się do zwiedzania fortyfikacje, oznacza szlaki betonowymi drogowskazami oraz zagospodarowuje cały teren dla turystyki (drogi, punkty wyżywienia, motele itd.). Centralny pomnik zostanie wybudowany wg projektu uzyskanego w drodze konkursu. Całość robót ma być ukończona w r. 1968. Bezpośrednim organizatorem prac na Wałach Pomorskich jest Wojewódzki Komitet Obywatelski w Koszalinie oraz komitety w zainteresowanych powiatach — działające przy wydatnej pomocy Rady Ochrony, wojska i całego społeczeństwa.

Oprócz powyższych monumentów komitety obywatelskie wspólnie z instancjami ZBoWiD-u, wojskiem i organizacjami społecznymi uczciły krew przelaną w walkach z faszyzmem w wielu setkach miejsc, stosując w tym celu skromniejsze i mniej kosztowne formy upamiętnienia, jak głazy z napisami, tablice pamiątkowe, posadzenie drzew, nadawanie odpowiednich nazw szkołom, ulicom itd. Nasilenie tych akcji następowało głównie w okresach rocznic historycznych, jak 25-lecie Września, 20-lecie GL i AL oraz Ludowego Wojska Polskiego. Ogółem z inicjatywy Rady Ochrony i jej terenowych komitetów lub przy ich pomocy upamiętniono trwale około 5 tysięcy znaczących obiektów, w czym zdecydowaną większość stanowią miejsca straceń i męczeństwa.

Niezależnie od powyższych przedsięwzięć Rada i jej komitety interesują się także porządkowaniem, konserwacją i upamiętnieniem cmentarzy i kwater wojennych, na których spoczywają prochy żołnierzy i partyzantów polskich i radzieckich oraz jeńców wojennych i cywilnych ofiar hitlerowskiego terroru. Odpowiedzialnymi opiekunami są organa gospodarki komunalnej w radach narodowych. Rada Ochrony i komitety troszczą się o to, aby na ten cel zabezpieczano corocznie wystarczające kredyty oraz w pełni realizowano zaplanowane zadania.

W wyniku wspólnych starań akcja porządkowania i upamiętniania cmentarzy wojennych, zapoczątkowana jeszcze w latach 1950-tych została w zasadzie doprowadzona do pomyślnego końca. W ostatnich latach objęto nią m.in. wielkie cmentarze wojenne w Siekierkach nad Odrą, w Warszawie, w Kołobrzegu, Wałczu i in.

Podobną opieką i staraniem są otaczane cmentarze żołnierzy i jeńców innych narodowości.

W ten sposób Rada Ochrony pod przewodnictwem ministra Janusza Wieczorka zorganizowała i przeprowadziła w całym kraju wielką akcję upamiętnienia miejsc walki i męczeństwa, a doprowadziwszy ją obecnie do końcowego etapu, spłaciła moralny dług narodu polskiego wobec tych wszystkich, którzy oddali życie za jego wyzwolenie.

#### SPOŁECZNA OPIEKA NAD MIEJSCAMI PAMIĘCI NARODOWEJ

Stwierdziwszy w r. 1960 niezadowalający na ogół stan utrzymania miejsc walki i męczeństwa, Rada doszła do wniosku, że jedynie realnym i celowym środkiem zaradczym będzie zorganizowanie dla nich opieki społecznej. Wprowadzając tę koncepcję w czyn, Rada opublikowała apel do całego społeczeństwa, a w szczególności do szkół, zakładów pracy, wojska, organizacji młodzieżowych itp. Ta „inicjatywa serc” wywołała szeroki odzew i przyniosła imponujący rezultat w postaci blisko dwu i pół tysiąca zespołowych zgłoszeń na objęcie patronatów nad upamiętnionymi miejscami. Kandydującym zespołom komitety obywatelskie nadawały dyplomy opiekuna w sposób uroczysty, najczęściej na specjalnych zebraniach w zainteresowanych środowiskach. Obowiązkiem opiekunów jest znać i propagować dzieje pamiątkowego miejsca, dbać stale o estetyczny jego wygląd, przeprowadzać w miarę możliwości naprawy, organizować obchody rocznicowe oraz prowadzić kronikę opieki. Zazwyczaj patronowie społeczni opiekują się jednym upamiętnionym miejscem; dla obiektów dużych komitety starały się zapewnić dwóch współopiekunów, a mianowicie zakład pracy, reprezentujący większe możliwości materialne oraz szkołę lub organizację młodzieżową, chętną do codziennych starań. Na upamiętnionych obiektach komitety umieszczają tabliczkę z nazwą i adresem patrona.

Dotychczasowe doświadczenia wykazały, że zespoły opiekuńcze przy pewnej mobilizacji ze strony komitetów starannie wykonują swoje obowiązki i w nielicznych tylko przypadkach zaszła konieczność zmiany patrona.

W wyniku paroletniej działalności organizacyjnej liczba społecznych opiekunów miejsc walki i męczeństwa wzrosła do blisko 6.000 i rozwija się dalej. Najliczniejszą grupę wśród nich stanowi młodzież szkolna i harcerska.

Jako wyraz społecznego uznania dla wyróżniających się patronów Rada ustanowiła dyplom honorowy i odznakę „Opiekuna miejsc pamięci narodowej”. Wyróżnienia te nadano uroczysto po raz pierwszy w roku 1966 w ramach Obchodów Dnia Zwycięstwa; Dzień ten wybrany został jako stała data przyznawania wyróżnień.





7. Pomnik bohaterów Westerplatte wg projektu F. Duszenki i A. Haupta (fot. Z. Kosycarz)

7. Monument à la mémoire des héros de Westerplatte d'après le projet de F. Duszenko et A. Haupt



Ruch społecznej opieki okazał się niezwykle wartościowy zarówno dla ochrony miejsc pamiątkowych, jak i z racji wielkich walorów wychowawczych — zwłaszcza w odniesieniu do młodzieży, którą uczy patriotyzmu i poświęcenia dla ludowej ojczyzny. Z tych względów jest on dalej rozwijany i usprawniany.

#### DZIAŁALNOŚĆ IDEOWO-WYCHOWAWCZA I WYDAWNICZA

Pragnąc zachęcić najszersze kręgi społeczeństwa do czynnej współpracy w ochronie miejsc pamięci narodowej, Rada położyła specjalny nacisk na działalność ideowo-wychowawczą, wydawniczą i propagandową.

W posiedzeniach Rady i jej Prezydium uczestniczą z reguły przedstawiciele prasy, radia i telewizji, którzy publikują następnie informacje o problemach diskutowanych w czasie obrad. Ogólnokrajowe akcje Rady, podejmowane samodzielnie lub wspólnie z innymi organizacjami, są propagowane w prasie, radiu i telewizji — często w formie wywiadów z Przewodniczącym ministrem J. Wiercorkiem (np. konkursy dla młodzieży, harcerski alert I i II, obchody „Miesiąca Pamięci”, uroczyste przekazywania społeczeństwu upamiętnionych obiektów itd.).

Z inicjatywy Rady terenowe komitety obywatelskie kładą podobny nacisk na propagowanie swoich przedsięwzięć. W sumie zatem społeczeństwo jest dobrze informowane o kierunkach prac i ważniejszych poczynaniach w dziedzinie ochrony miejsc walki i męczeństwa, a jego emocjonalny stosunek do tych spraw stale się pogłębia.

Celom popularyzatorsko-wychowawczym służą liczne, pionierskie wydawnictwa Rady. Pierwszą chronologicznie była 7-tomowa „Antologia Pamięci”, zawierająca wybór najcenniejszych utworów literackich o tematyce okupacyjnej. Wydana w r. 1963 w 120 tysiącach egzemplarzy Antologia dość szybko zniknęła z półek księgarskich. W 1966 r. ukazała się jej II edycja w nakładzie 100 tysięcy egzemplarzy. Oprócz Antologii wyszedł w r. 1966 znacznie krótszy zbiór o tej samej tematyce pt. „Przez lata walki”, przeznaczony dla młodzieży szkół podstawowych. — Publikacją Rady o szczególnej wartości stał się wydany w r. 1964 „Przewodnik po upamiętnionych miejscach walki i męczeństwa w Polsce z lat 1939—1945”. Zawierał on encyklopedyczne opisy 1850 ważniejszych miejsc upamiętnionych i zdarzeń z nimi związanych, aneks z fotografiami blisko 300 pomników oraz dwie mapy: „Walki zbrojne z najeźdźcą hitlerowskim...” i „Zbrodnie hitlerowskie na ziemiach polskich w latach 1939—1945”. „Przewodnik”, opublikowany następnie w 4 wersjach obcojęzycznych, uzyskał

bardzo pochlebne opinie w kraju i za granicą. W r. 1966 ukazało się jego drugie wydanie polskie, rozszerzone i poprawione. „Mapa walk z najeźdźcą hitlerowskim...” i „Mapa zbrodni hitlerowskich” wyszły także w popularnym formacie ściennym. — Do „Mapy walk” wydano encyklopedyczny „Informator”. Jako trzecia pozycja z cyklu „kartograficznego” ukazała się mapa obrazująca w popularny sposób udział Polaków w walkach na wszystkich frontach II wojny światowej.

W odniesieniu do publikacji dotyczących poszczególnych obiektów Rada ustaliła zasadę, że o każdym ważniejszym miejscu walki lub martyrologii z chwilą jego upamiętnienia i oddania społeczeństwu powinna ukazać się popularna monografia. Zgodnie z tym przygotowano i opublikowano odpowiednie wydawnictwa o Treblince, Chełmie, Bełżcu, Sobiborze i innych.

Oprócz tego pod patronatem Rady są wydawane dla każdego województwa i niektórych miast albumiki pocztówkowe ze zdjęciami znanych pomników walki i męczeństwa oraz informacjami w kilku językach. Do roku 1966 ukazało się 29 tego rodzaju pozycji — w druku są dalsze.

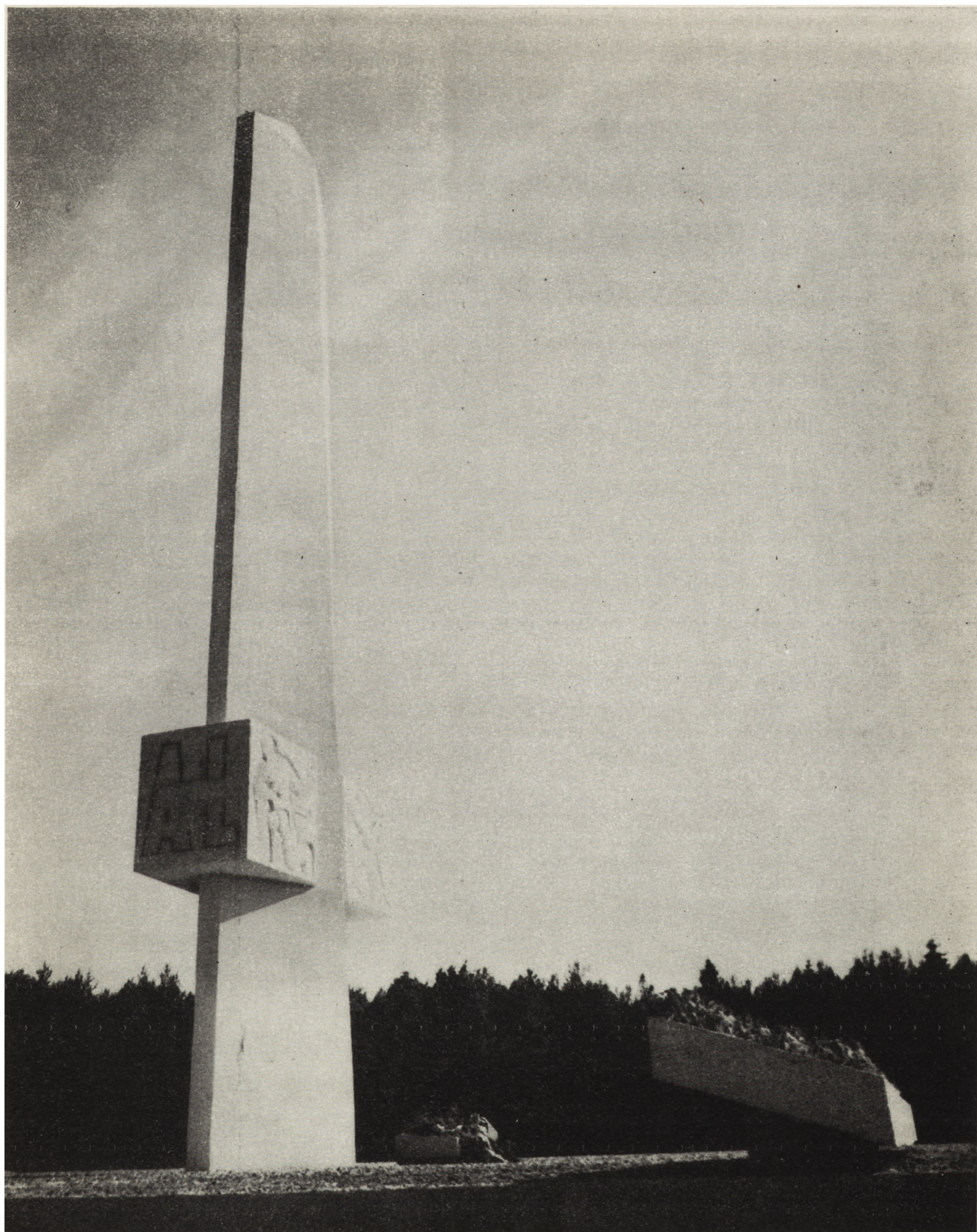
Działalność wydawniczą rozwijają również wojewódzkie komitety obywatelskie, zwłaszcza jeśli chodzi o terenowe przewodniki po miejscach upamiętnionych oraz mapy walk i zbrodni hitlerowskich.

Publikacje Rady i jej komitetów odgrywają doniosłą rolę w upowszechnianiu bohaterских i męczeńskich dziejów naszego narodu w okresie II wojny światowej, a zarazem wypełniają lukę, która istniała dotychczas w dziedzinie popularnego, syntetycznego pokazania historii tych przełomowych lat.

Obok działalności wydawniczej Rada troszczy się także o rozwój badań naukowych nad okresem II wojny światowej. Wyrazem tego było m.in. zalecenie b. ministra Szkolnictwa Wyższego do uczelni, ażeby doktoranci i magistranci na wydziałach historii brali za temat prac dyplomowych dzieje lat 1939—45. O ile wiadomo, apel ten daje dobre wyniki. Również b. Ministerstwo Oświaty na wniosek Rady rozszerzyło w programach nauczania historii najnowszej zakres obowiązujących wiadomości o II wojnie światowej. Prócz tego w pierwszych dniach września i w Dniu Zwycięstwa odbywają się we wszystkich klasach odpowiednie pogadanki, spotkania z uczestnikami walk itd.

W latach 1963 i 1964 Rada Ochrony wraz ze swymi komitetami i redakcjami czasopism zorganizowała ogólnokrajowe konkursy dla młodzieży pod hasłami „Niech pamięć o nich nie zaginie” oraz „Żołnierze wielkiej sprawy”. Przyniosły one wiele ciekawych materiałów świadczących o dobrej znajomości lokalnych





8. Pomnik partyzantów Gwardii Ludowej, Polichno, wg projektu A. Bitasa (fot. A. Kaczkowski)  
8. Monument des partisans de la Garde Populaire à Polichno selon le projet de Bitas



dziejów walki i martyrologii. Młodzi laureaci zostali zaproszeni do stolicy, gdzie im wręczono nagrody rzeczowe.

Z myślą o zainteresowaniu młodzieży problematyką walki i męczeństwa narodu zostały zainicjowane i wzorowo przeprowadzone wspólnie z ZHP dwie najbardziej masowe imprezy — alert I (r. 1965) i alert II (r. 1966), o których była już mowa poprzednio. W obu tych imprezach wzięło aktywny udział blisko dwa miliony harcerek i harcerzy.

Przytoczone przykłady dowodzą, jak wielką wagę przywiązuje Rada do wychowania młodych, urodzonych w Polsce Ludowej pokoleń w duchu patriotycznych i postępowych tradycji narodu.

Rada i jej komitety współdziałają bardzo aktywnie w przygotowaniu imprez rocznicowych i obchodów o zasięgu ogólnopolskim lub lokalnym. Corocznie jest organizowany wspólnie ze ZBoWiD-em kwietniowy Miesiąc Pamięci i Tydzień Międzynarodowej Solidarności Ruchu Oporu, w czasie których porządkuje się miejsca upamiętnione i przeprowadza w całym kraju tysiące pogadanek, zebrań, wieczorów, capstrzyków itp. W listopadowym Dniu Zmarłych zdoła się wszystkie miejsca martyrologii, zaciąga przy nich honorowe warty i urządza apele poległych. Prócz tego komitety obywatelskie wprowadziły kalendarze rocznic lokalnych, które są obchodzone w poszczególnych miejscowościach.

Jeśli chodzi o rocznice narodowe, Rada i jej ogniwa wzięły czynny udział m.in. w obchodach 100-lecia powstania styczniowego, w czasie których, oprócz zorganizowania okolicznościowych imprez, odnowiono i wybudowano szereg tablic, pomników itd.

Jeszcze większe rozmiary miał współudział w obchodach XX-lecia PRL oraz 1000-lecia Państwa Polskiego; dla ich uczczenia Rada Ochrony i komitety postanowiły m.in. zwiększyć do tego stopnia wysiłki, aby w r. 1966 — ostatnim w Tysiącleciu — zakończyć w zasadzie realizację całego programu ochrony miejsc pamięci narodowej.

W r. 1964, na XX-lecie PRL z inicjatywy Rady zorganizowano w muzeach resortu kultury i sztuki wystawy i akcje oświatowe o dziejach okupacji w danym regionie. Ekspozycje te w wielu przypadkach stały się zaczątkiem nowych działów muzealnych, obejmujących najnowszą historię regionu.

W konkluzji należy stwierdzić, że wielostronna, często pionierska działalność ideowo-wychowawcza Rady przyczyniła się w znacznej mierze do wzrostu wśród społeczeństwa znajomości tragicznych i bohaterskich jego dzie-

łów w okresie II wojny światowej, a tym samym do pogłębienia konsolidacji wokół postępowych i wolnościowych tradycji naszego narodu.

#### DZIAŁALNOŚĆ RADY OCHRONY POZA GRANICAMI KRAJU

Obraz działalności Rady nie byłby pełny, gdyby nie wspomnieć o rozległej akcji ochrony polskich miejsc pamiątkowych poza granicami kraju, realizowanej przy współpracy Ministerstwa Spraw Zagranicznych i jego placówek dyplomatyczno-konsularnych. Ewidencja przeprowadzona z inicjatywy Rady przez te placówki wykazała istnienie polskich mogił wojennych w 30 krajach Europy i poza nią. Prócz tego dane z niektórych terenów mówią o nagrobkach i pomnikach zasłużonych Polaków z XIX i początków XX wieku. Dla orientacji warto podać, że cmentarze wojenne naszych żołnierzy znajdują się m.in. w Iranie, Iraku, Egipcie, Libii, Sudanie, Tanganice, Ugandzie, Grecji, Jugosławii, Włoszech, Szwajcarii, Francji, Belgii, Holandii, Anglii, Danii i krajach skandynawskich, w NRD i NRF, Czechosłowacji, Austrii, na Węgrzech, w Związku Radzieckim itd. Nasze placówki uzupełniają w dalszym ciągu informacje ewidencyjne na jednolitych kwestionariuszach; dokumentacja ta po skompletowaniu posłuży m.in. do opracowania i wydania bardzo potrzebnej publikacji o udziale Polaków w walkach antyhitlerowskich na wszystkich niemal frontach II wojny światowej.

Z inicjatywy Rady polskie placówki dyplomatyczne i konsularne troszczą się we wszystkich krajach o dobry stan naszych obiektów, a więc o ich upamiętnienie, remonty i staranne utrzymanie. W koniecznych przypadkach prace te wykonują własnym sumptem, ale na ogół mogły polskie znajdują życzliwą opiekę ze strony miejscowych organizacji społecznych i władz samorządowych. W pewnych okolicznościach okazuje się bardzo przydatna w tej dziedzinie bezpośrednia ingerencja Rady. Tak np. dzięki jej delegatom doprowadzono w Rzymie mimo trudności do decyzji w sprawie przeprowadzenia na koszt strony włoskiej kapitalnego remontu cmentarzy żołnierzy polskich w Monte Cassino, Bolonii, Loreto i Casamassima, a ponadto do polsko-włoskiej umowy o zabezpieczeniu w obu krajach opieki nad grobami wojennymi kontrahenta, oczywiście na prawach wzajemności.

---

9. Pomnik „Zaślubin Polski z morzem”, Kołobrzeg, wg. projektu S. Michela i W. Tolkina (fot. F. Karasiewicz)

9. Monument de "l'Alliance de la Pologne à la Mer" à Kołobrzeg — selon le projet: S. Michel et W. Tolkin







Polskie przedstawicielstwa dyplomatyczne inicjują i aktywnie współuczestniczą za granicą w obchodach i uroczystościach dla uczczenia różnych wydarzeń historycznych w danym kraju, w których brali udział Polacy. Są to zazwyczaj rocznice bitew polskich formacji wojskowych lub walk partyzanckich z udziałem Polaków, którzy przelali krew „za waszą wolność i naszą”, przeciw wspólnym faszystowskim wrogom.

Tego rodzaju imprezy i działania opiekuńcze, organizowane przy udziale miejscowego społeczeństwa i zrzeszeń polonijnych pogłębiają przyjaźń narodów do Polski oraz konsolidują środowiska wychodźców wokół ludowej ojczyzny.

#### UWAGI KOŃCOWE

Rada Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa dzięki swemu charakterowi i zakresowi działania jest instytucją unikalną w skali międzynarodowej. Próżno by szukać w innych krajach podobnego organu, który potrafiłby w sposób tak wszechstronny wydobywać i upamiętniać najcenniejsze wartości z trudnych dziejów własnego narodu, ażeby na nich formować i pomnażać moralne siły współczesnego społeczeństwa.

Realizując z energią i rozmachem patriotyczny program ochrony miejsc pamięci narodowej, Rada zyskała w całym kraju znaczny autorytet i sympatie, które jej pozwalają liczyć w każdej potrzebie na poparcie i pomoc zarówno władz, jak i szerokich kręgów społeczeństwa. Autorytet ten i ideowe cele działania

podkreśliło kierownictwo Ministerstwa Kultury i Sztuki na posiedzeniu w dniu 5 stycznia 1967 r., na którym w obecności Przewodniczącego ministra Janusza Wieczorka i członków Prezydium Rady Ochrony rozpatrzono całokształt pracy Rady. W podjętej wówczas uchwale kierownictwo m.in. *wyraża pełne uznanie i gorące podziękowanie członkom Rady, a w szczególności jej Przewodniczącemu za realizację zadań wynikających z ustawy sejmowej z dnia 2 lipca 1947 r. Rada dokonała wielkiej pracy, w której zawarty jest hołd i uczczenie pamięci tych Polaków, którzy życie swe oddali w służbie dla narodu i ojczyzny. W zasadzie upamiętnione zostały wszystkie ważniejsze miejsca walk i martyrologii narodu. Wielką opieką otoczyła Rada muzea martyrologii narodu, dokonała ewidencji i weryfikacji wszystkich miejsc walki i męczeństwa — co znalazło także wyraz w działalności wydawniczej Rady. Zastugą Rady jest włączenie do działania wielkiej ilości zakładów pracy, Związku Harcerstwa Polskiego i młodzieży... Działalność Rady znalazła pełne uznanie społeczeństwa; spełniła ona wielkie polityczne, wychowawcze i kulturalne zadanie. Ministerstwo Kultury i Sztuki z zadowoleniem stwierdza, że pracami Rady zainteresowały się rządy szeregu krajów i Polonia zagraniczna. Mimo ogromu dokonanej pracy i zrealizowania podstawowych zadań Ministerstwo Kultury i Sztuki wyraża pogląd, że pozostało jeszcze wiele spraw do wykonania i stąd istnieje uzasadniona potrzeba dalszej tak pożytecznej działalności Rady w następnych latach.*

mgr Stanisław Bujas  
Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków  
Warszawa

#### ACTIVITÉ DU CONSEIL POUR LA PROTECTION DES MONUMENTS DES LUTTES ET DU MARTYRE (1961—1966)

La Pologne a payé largement son tribut à la II-ème Guerre Mondiale par la ruine complète de son économie nationale, par la destruction des milliers de villes et de villages, non moins grande que celles d'Oradour et de Lidice, par la mort de 6 millions de ses citoyens péris dans la lutte contre l'agresseur et plus souvent encore sauvagement assassinés par les nazis.

Ce solde tragique fut, en ce qui concerne la Pologne, de beaucoup plus élevé que tout ce qu'ont dû subir les autres nations attaquées par les impérialistes allemands. L'occupation, elle-même, est devenu un terrible cauchemar difficile à comprendre pour un être humain.

Il n'est donc point étonnant, qu'une fois notre liberté reconquise après la contrainte nationale en même temps que sociale, le sentiment de reconnaissance

dans la population polonaise s'est mué en un élan général tendant à glorifier la mémoire de ceux qui ont donné leur vie en luttant contre l'occupant.

Pour exprimer et protéger cet élan national, la Diète Polonaise en vertu de la loi du 2 juillet 1947 a créé le Conseil pour la Protection des Monuments des Luttes et du Martyre. Les représentants des organismes dirigeants aussi bien politiques qu'administratifs et sociaux ont été désignés comme membres du Comité par l'ordre du Ministre de la Culture et des Arts, pour une cadence biennale. Le Conseil est autorisé entre autres à: "coordonner les activités des autorités, des organisations et des institutions sociales sur le plan de la commémoration des luttes et du martyre de la Nation polonaise et des autres Nations." Il est chargé aussi "d'établir des directives d'ordre général" dans le domaine d'activité précité.



Au cours de la première période concernant l'exercice des années 1947—1960, le Conseil n'a pu réaliser son programme ne fut-ce que par une commémoration des lieux principaux des luttes et du martyre. La raison en fut surtout dans le manque du personnel susceptible de réaliser ces plans.

La situation a changé de tout en tout vers la fin de 1960, lorsque le Ministre Janusz Wiczorek, chef de l'Office du Conseil des Ministres, fut élu Président du Conseil pour la Protection. Grâce à son talent d'organisateur et à son esprit d'initiative, le nouveau Conseil a procédé d'abord à une mise en lumière des buts qu'il se posait si hardiment, notamment à — établir un relevé complet des lieux des luttes et du martyre en Pologne ainsi que des objectifs analogues concernant la Pologne à l'étranger, — organiser pour chacun d'eux un service de protection sociale permanent, — diffuser largement l'idée même de la protection des lieux historiques marqués par des souvenirs nationaux.

Pour aboutir plus aisément à la réalisation de ces buts, le Conseil a créé, sur tout le territoire de la Pologne, des succursales sous forme de Comités sociaux pour la protection des monuments des luttes et du martyre, à l'échelle des voievodies, des districts et des municipalités. Leur composition répondant aux principales forces actives de la société, ainsi que les buts qu'ils se posaient étaient parallèles à ceux du Conseil pour la protection.

En même temps le Conseil donnant exemple d'une activité aussi généreuse que rationnelle et énergique, a créé un stimulant pour les activités de tous les Comités des terroires. Grâce à une mise en marche si bien conçue et préparée, les réalisations des six années de travail (1961—1966) de ce Conseil reformé ont abouti à des succès réels, sur tous les plans envisagés, malgré qu'elles se basaient en général sur l'apport des forces sociales librement engagées. Ce sont les activistes de l'Association des Guerriers pour le triomphe de la Liberté et de la Démocratie, les enseignants et les éclaireurs polonais et bien d'autres personnes encore qui par leur travail ont contribué à la création d'un repertoire de tous lieux de lutte et du martyre en Pologne. Les résultats de cette entreprise difficile, la découverte simultanée, qui dure toujours encore, de nouveaux lieux de massacre et de crimes commis par les hitlériens, ont confirmé l'existence en Pologne de 20.000 places marquées par les luttes et la mort d'une seule personne un d'un groupe de personnes, luttant pour la liberté. La liste des cimetières de guerre des soldats polonais et d'autres lieux ayant trait à notre histoire de la dernière guerre, à l'étranger, dressée par les soins de nos postes diplomatiques et consulaires, a révélé l'existence de ce genre d'objectifs sur le territoire de 30 pays du monde entier.

Les soins que l'on a apportés pour nettoyer et aménager ces lieux de souvenirs, pour commémorer les 5.000 objectifs désignés par l'opinion publique, à l'aide des tableaux commémoratifs, des monuments, des obélisques, de grandes pierres pourvues d'inscriptions etc., a demandé encore plus d'effort général pour mobiliser les forces sociales et les moyens économiques de leur réalisation. Une large part a été effectuée grâce à l'activité et aux fonds sociaux, qui ne trouvaient d'appui dans les crédits d'Etat que dans le cas de grave nécessité.

L'action directe du Conseil pour la Protection a porté sur les camps de concentration généralement connus

notamment: Oświęcim-Brzezinka, Majdanek, Sztutow, le grand camp de prisonniers et le lieu de leur martyre à Łabinowice, ainsi que les terrains des camps d'extermination des centaines de milliers de victimes de l'Europe entière à Treblinka, Chełmno sur Ner, Płaszów et d'autres.

En même temps le Conseil a patronné l'action de commémorer et d'exposer les lieux des luttes célèbres dans l'histoire de la dernière guerre, notamment: Westerplatte, Kołobrzeg, Wał Pomorski etc.

En vue de garantir à tous ces objectifs un service de conservation et de sauvegarde permanente, le Conseil et les Comités ont procédé à l'organisation des équipes de protecteurs sociaux. Le patronnage social a été assumé par les écoles les plus proches du lieu envisagé, par les établissements de travail, par les groupements des éclaireurs, par l'armée polonaise et d'autres organisations encore. Toutes elles ont pris à leur charge d'entretenir en bon état le lieu des souvenirs qui leur est confié, d'y faire les réparations courantes et d'organiser leurs anniversaires. Jusqu'à ce jour, 6.000 équipes de protection ont été constituées. Les patrons du pays ou de l'étranger qui se sont distingués par leur activité sont honorés par le Conseil qui leur discerne des diplômes ou des décorations du "Protecteur des lieux de souvenirs nationaux".

Le Conseil pour la Protection et les Comités des terroires, sont toujours en rapport avec le public qu'ils informent par la presse, la radio et la télévision des buts et des résultats de leur activité faisant souvent appel à leur aide bénévole. Les liens qui unissent les Comités à la jeunesse scolaire et aux éclaireurs sont particulièrement cordiaux et empreints d'amitié.

Grâce à l'initiative et aux soins du Conseil toute une série de publications a paru apportant des connaissances précieuses et très avancées, concernant les années 1939—1945 telles par ex. que le "Guide des lieux commémorés des luttes et du martyre en Pologne (1939—1944)" publication qui a été largement diffusée. Elle a été publiée en cinq langues. L'on peut aussi mentionner la série des cartes géographiques présentant les lieux des crimes hitlériens et de luttes contre l'occupant sur le territoire de la Pologne soit encore la participation des Polonais aux diverses batailles de la II-ème Guerre Mondiale sur toutes les lignes de front. On est en train de publier aussi une série de monographies populaires concernant les lieux des luttes et du martyre, les plus renommés, ainsi qu'une série de cartes postales reliées en albums etc.

Le Conseil initie des recherches scientifiques sur l'histoire des années 1939—1945, organise des concours d'oeuvres d'art sur ce sujet. Chaque année, en collaboration avec les Comités, il procède à l'organisation d'une centaine de manifestations, de rencontres et de conférences traitant de mêmes sujets.

Une activité de si large portée, entièrement désintéressée, grâce à laquelle la Nation a pu payer son dû à la mémoire de ceux qui ont donné leur vie pour sa liberté, a gagné au Comité la grande estime dont il jouit dans notre pays. Il paraît que dans aucun autre état n'existe une institution pareille qui soit tenue, comme la notre, de mettre en lumière et de commémorer les valeurs les plus précieuses de notre histoire ainsi que de former sur ces exemples, en leur donnant un nouvel essor, les forces morales de la société contemporaine.